

Алла Миколаївна УЖВА

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування,
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського
E-mail: kot28125@rambler.ru

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПРОДОВОЛЬЧОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ

Ужва, А. М. Методологічні засади регулювання розвитку продовольчого комплексу регіону [Текст] / Алла Миколаївна Ужва // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 1. – С. 171-179. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Вступ. Трансформаційні процеси в економіці спричиняють зрушення у сфері господарської діяльності регіонального продовольчого комплексу. Важливою проблемою сьогодення є зміцнення продовольчої безпеки та підвищення рівня життя населення на основі збільшення обсягів конкурентоспроможної продукції. В умовах зміни економічних відносин виникла потреба у розробці механізму функціонування регіонального продовольчого комплексу.

Мета. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні методологічних положень регулювання продовольчого комплексу регіону в сучасних умовах.

Метод (методологія). У процесі дослідження застосовано методи порівняння, аналізу, теоретичного та логічного узагальнення. Методологічною основою став діалектичний метод дослідження.

Результати. Встановлено, що важливе значення має аналіз територіальних пропорцій розвитку економіки. При розробці заходів регулювання регіонального продовольчого комплексу, керуючись науково-методичними основами системно-регіонального аналізу, необхідно завчасно виявити в кожному конкретному випадку явища і процеси, які необхідно врахувати при впровадженні і визначенні ринкових форм з максимальною доцільністю та достовірністю.

Ключові слова: продовольчий комплекс; агропромислове виробництво; критерії сталого розвитку; стратегія; економічна ефективність; соціальна ефективність; системно-регіональний аналіз.

Alla Mykolaivna UZHVA

PhD in Economics,
Associate Professor
National University of Mykolayiv named after V.O. Sukhomlynskyi
E-mail: kot28125@rambler.ru

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF ADJUSTMENT OF FOOD COMPLEX DEVELOPMENT OF THE REGION

Abstract

Introduction. Transformation processes in an economy draw a change in the sphere of economic activity of regional food complex. The important problem is the strengthening of food safety and increase of standard of living of population on the basis of increase of volumes of competitive products. In the conditions of change of economic relations it has arisen the need for the development of a mechanism of functioning of regional food complex.

Purpose. The aim of the article is to ground the methodological positions of adjusting of food complex of region in modern terms.

The method (methodology). In the process of research the following methods have been applied: the method of comparison, method of analysis, method of theoretical and logical generalization. Dialectical method of research has become the methodological basis of the article.

Results. It has been proved that the analysis of territorial proportions of development of economy has an important value. In the process of development of measures of adjusting of regional food complex, with the help of scientifically and methodical bases of system and regional analysis, it is necessary in advance to find out in every case the phenomena and processes which must be taken into account at introduction and determination of market forms with maximal expedience and authenticity.

Keywords: food complex; agroindustrial production; criteria of steady development; strategy; economic efficiency; social efficiency; system regional analysis.

JEL classification: B40, O13, Q10, R00

Вступ

Досвід країн Європейського Союзу та наслідки системної перебудови аграрної сфери України свідчать, що реальні зміни в напрямі формування передумов сталого розвитку регіонального продовольчого комплексу можливі лише за умови збільшення виробничого, природно-ресурсного, демографічного, науково-технічного, інформаційного, соціально-культурного, інвестиційно-інноваційного потенціалів. Становлення сталого розвитку регіонального агропромислового виробництва є пріоритетним завданням функціонування агропромислового комплексу країни, оскільки негативні наслідки у цій сфері спричинені перевагою галузей сировинної орієнтації у виробництві продукції; перманентним дефіцитом платіжного балансу, пов'язаного із зменшенням попиту на продукцію вітчизняних експортерів; недосконалістю виробничих відносин, що не стимулює максимально ефективне використання внутрішніх резервів розвитку окремих регіональних АПВ; відсутністю системної політики щодо зниження залежності національного господарства від імпорту енергоносіїв і впровадження ресурсо- та енергозберігальних технологій. Тому необхідно розробити загальні методологічні засади регулювання розвитку регіональних АПВ на основі сталості.

ISSN 2415-8453. Український журнал прикладної економіки. 2016 рік. Том 1. № 1.

З метою визначення сталості розвитку сільського господарства ООН, Світовим банком були розроблені методика, які нараховували понад 12 зведених, 45 ключових і 98 аналітичних показників. У міжнародній практиці виокремлюють дві групи показників, що характеризують взагалі сталий розвиток:

- індикатори сталості, які оцінюють вплив факторів окремо на економіку, суспільство, довкілля;
- агреговані показники, які є узагальнювальними оцінками ВВП, обліку екологічних і соціальних вимірів сталого розвитку [1, с. 117].

Проблемами розробки методологічних засад сталого розвитку займалися такі зарубіжні вчені, як: Е. Денісон, Р. Солоу, які дослідили вплив окремих соціальних та екологічних факторів на економічне зростання; М. Кондратьєв, С. Кузнец, Й. Шумпетер – розробники моделі довгострокової рівноваги; А. Ендрес, Х. Хотеллінг – дали визначення впливу екологічних чинників на соціально-економічне становище, економічну теорію сталого розвитку запропонував Г. Дейлі та інші.

Питанням щодо сталого розвитку сільського господарства присвячені наукові праці вітчизняних вчених: О. Ф. Балацького, Б. В. Буркінського, З. Герасимчука, М. І. Долішнього, А. В. Корюгіна, О. Л. Попової, П. Т. Саблука, О. В. Шубравської, В. В. Юрчишина та інших. Так О. В. Шубравська запропонувала використовувати цілісну систему показників сталого розвитку сільського господарства, які відображають рівень економічного розвитку, екологічні обмеження та рівень розвитку сільських територій [2, с. 17]. За цією методикою, показники, які характеризують сталий розвиток, групують у три блоки: економічний, соціальний, екологічний і підблоки у складі останніх. А. В. Корюгіним розроблено методичні положення щодо прогнозування перспектив розвитку агропромислового комплексу регіону на основі визначення загальної стратегії розвитку регіону та місця АПВ у ній, діагностики структури регіонального АПВ та визначення внутрішньорегіональної спеціалізації [3, с. 201]. О. Л. Попова запропонувала структуровану систему критеріїв, особливістю яких є посилення значення якісних параметрів розвитку з метою підвищення якості життя сільського населення, усієї нації на основі збереження життєзабезпечувальних комплексів агросфери [4, с. 108]. З. Герасимчук репрезентує методику розрахунку показників сталого розвитку регіонів, в основу якої покладено проведення рейтингової оцінки регіонів за рівнем інтегрального індексу їх сталості [5, с. 36]. Однак в умовах інтеграції України в європейський простір та в контексті сталого розвитку вітчизняного агропромислового комплексу актуальними залишаються питання визначення методологічних засад розвитку регіонального АПВ на умовах збалансованості всіх складових.

Мета та завдання статті

Метою статті є розгляд методологічних засад регулювання розвитку агропромислового комплексу регіону в сучасних умовах. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: проаналізувати основні методи та показники сталого розвитку агропромислового комплексу на державному і регіональному рівнях, обґрунтувати напрями вдосконалення критеріїв визначення сталості регулювання регіональних АПВ.

Виклад основного матеріалу дослідження

Діагностика результатів регулювання агропромислового комплексу регіону є важливою складовою економічних досліджень, спрямованих на пошук шляхів підвищення ефективності його діяльності. У сучасних умовах більшість управлінських

рішень в економіці приймається за допомогою аналітичної оцінки результатів функціонування регіонального продовольчого комплексу.

Основними принципами аналізу розвитку регіонального продовольчого комплексу є:

- комплексність (спрямованість у всі напрямки розвитку: економічний, соціальний, екологічний);
- тривалість (формування стратегічних рішень і отримання з часом ефекту);
- спорідненість з глобальною державною стратегією суспільних проблем;
- урахування дезінтеграції економічного простору, що виявляється перш за все у вигляді послаблення економічних зв'язків між віддаленими регіонами.

Регулювання продовольчого комплексу регіону передбачає кооперування на певній території різних виробництв з метою раціонального використання всіх видів ресурсів, виробничої та соціальної інфраструктури в інтересах задоволення потреб населення у продуктах харчування та належний рівень продовольчої безпеки держави.

Методика діагностики функціонування продовольчого комплексу регіону в умовах ринкових відносин, на наш погляд, повинна містити:

- дослідження структури та закономірностей розвитку регіону (загальні питання);
- економічну оцінку умов функціонування регіонального продовольчого комплексу;
- встановлення пропорцій, виявлення закономірностей, зв'язків, тенденцій розвитку агропромислового комплексу регіону;
- дослідження системи підтримки регіонального продовольчого комплексу.

До елементів такої системи належать управління, економічні важелі розвитку, державна політика, планування й прогнозування. Кожен із цих напрямків вимагає своєрідних підходів, методів, критеріїв визначення завдань. У зв'язку з цим, на наш погляд, необхідно забезпечити поступовість та послідовність досліджень. Дуже важливим є досягнення системного вивчення відтворювальних процесів – від окремих підприємств до масштабів регіону.

Спеціалізація регіонального продовольчого комплексу є пріоритетною властивістю, яка вимагає застосування відповідних показників діагностики їх діяльності. Регіональна спеціалізація характеризує діяльність виробництва цілого регіону і визначає його місце й спрямованість розвитку у територіальному поділі праці. Рівень територіальної спеціалізації залежить від ступеня концентрації і диференціації виробництва, питомої ваги агропромислової сфери у структурі виробництва регіону та України загалом. Основне завдання регіональної спеціалізації – створення і розвиток при наявності сприятливих умов груп галузей відповідної орієнтації. Такі групи галузей регіону відрізняються за своїми масштабами і виробляють відносно дешеву або дефіцитну продукцію, незалежно від того, де споживається ця продукція, – всередині регіону, чи за його межами.

Розвиток продовольчого комплексу кожного конкретного регіону зумовлений специфікою природно-кліматичних, економічних та інших умов і факторів, які й визначають своєрідність її галузевої і функціональної структури.

Основним економічним показником, який характеризує спеціалізацію регіонального продовольчого комплексу, є структура його товарної продукції і, перш за все, питома вага продукції головної галузі, що відображає рівень спеціалізації; рівень товарності, обсяг товарної продукції у розрахунку на 100 га сільгоспугідь, кількість галузей, структура валової продукції, основних засобів та капітальних вкладень, структура посівних площ. Що менша кількість товарних галузей, то вищий рівень спеціалізації і, відповідно, досконаліша організація та ефективність виробництва.

Заключною частиною діагностики функціонування регіонального продовольчого комплексу є визначення його соціально-економічної ефективності. Економічна означає ефективність функціонування матеріального виробництва без його соціальної визначеності. Вона відображає рівень і ступінь досягнення об'єктивної мети виробництва, здійснення його основних виробничих функцій. Економічна ефективність завжди проявляється як відношення вироблених і споживаних ресурсів, тобто як відношення затрат до одержаного ефекту [6, с. 70]:

$$E = \frac{P}{Z}, \quad (1)$$

де E – економічна ефективність виробництва;

P – результат виробництва;

Z – затрати на його одержання.

Соціальна ефективність визначає інтереси товаровиробників і визначається в регіональних продовольчих комплексах головним чином за характером вирішення двох важливих проблем:

- забезпечення продовольчої безпеки регіону;
- інтеграції промислового виробництва і сільського господарства, наближення умов життя селян до умов життя міських жителів.

У економічній літературі розроблені вихідні положення для аналізу та оцінки соціально-економічної ефективності на таких локально-територіальних рівнях: окремих підприємств, агропромислових об'єднань та інтегрованих виробництв; окремих галузей, функціонально-галузевих (спеціалізованих) підкомплексів; регіональних продовольчих комплексів.

При цьому визначення соціально-економічної ефективності на рівні регіональних продовольчих комплексів як найскладніших територіально-виробничих систем є дуже складною проблемою. Соціально-економічну ефективність функціонування регіонального продовольчого комплексу в умовах ринкових відносин можна розглядати як його здатність на основі використання місцевих ресурсів та взаємовигідного обміну при мінімальних витратах задовольняти потреби регіону у продовольчій продукції та сільськогосподарській сировині високої якості, забезпечити участь у формуванні державного і міжнародного агропромислових ринків.

Серед економістів немає єдиного погляду щодо вибору системи показників, критерію, факторів соціально-економічної ефективності регіонального продовольчого комплексу. Сучасні погляди щодо критерію соціально-економічної ефективності регіональних АПВ можна об'єднати у три групи. Представники першої стверджують, що існує єдиний критерій соціально-економічної ефективності на всіх рівнях народного господарства. Найчастіше мінімізуються затрати праці, собівартість продукції, а максимізуються прибуток, рентабельність, обсяг виробітку продукції, рівень задоволення потреб у заданому асортименті. Так пропонується ефективність регіонального продовольчого комплексу відображати за допомогою узагальнювального критерію – відношення новоствореної вартості як суми результатів виробництва усіх його ланок та галузей до витрат, які зумовили цей результат [6, с. 70]:

$$E = \frac{НД_i}{C_i} = \frac{ВП_i - (МВ_i + A_i)}{МВ_i + Z_i + A_i}, \quad (2)$$

де E – ефективність регіонального продовольчого комплексу;
 $НД_i$ – національний дохід (чиста продукція), створений в i -й галузі регіонального АПВ;

C_i – витрати в i -й галузі;

$ВП_i$ – матеріальні витрати в i -й галузі продовольчого комплексу (без амортизації);

$З_i$ – фонд заробітної плати в i -й галузі продовольчого комплексу;

A_i – амортизація основних засобів в i -й галузі продовольчого комплексу.

Інша група вважає, що не існує критерію, який би однаково відображав ефективність усіх ланок з різними формами власності, що утворюють ПК, у тому числі на регіональному рівні. Кожен із них – мінімальні розміри витрат праці, собівартості, максимальні розміри прибутку, рентабельності – придатний для оцінки соціально-економічної ефективності залежно від мети, конкретного етапу досліджень. Але жоден з них не може виступати всеохопним критерієм для оцінки ефективності усіх підрозділів регіонального ПК. Основний недолік названих вартісних критеріїв – це те, що вони відображають затрати абстрактної праці, а не результат виробництва. Справжній результат виробництва визначається як споживна вартість, створена конкретно працею, що задовольняє якісно визначені суспільні потреби.

У зв'язку з цим соціально-економічну ефективність продовольчого комплексу доцільно визначати через обсяги виробництва кінцевої продукції та сільськогосподарської сировини у натуральних величинах з перерахунком на коефіцієнт якості продукції та урахуванням ефективності використання основних та оборотних фондів [6, с. 70]:

$$E_{РАПК} = \frac{O_B}{З_\phi} \times \frac{O_B}{C_B} \times \frac{O_B}{O_C} \times \frac{ПК_{op}}{O_{C\phi} + O_{B\phi}}, \quad (3)$$

де $E_{РАПК}$ – соціально-економічна ефективність (сукупний бал);

O_B – обсяг виробництва, розрахований як добуток $(П_x + C_c)K_y$,

де $П_x$ – виробництво кінцевих продуктів харчування;

C_c – виробництво сільськогосподарської сировини;

K_y – коефіцієнт якості продукції;

$З_\phi$ – земельні фонди;

C_B – сукупні приведені витрати;

O_C – середньорічні робітники, зайняті у продовольчому комплексі;

$П$ – прибуток;

$O_{C\phi}$ – основні виробничі засоби;

$O_{B\phi}$ – оборотні засоби;

K_{op} – коефіцієнт використання основних виробничих засобів.

Запропонований комплексний критерій соціально-економічної оцінки ефективності регіонального продовольчого комплексу враховує інтегральний результат використання усіх видів ресурсів – земельних, матеріальних, трудових, основних та оборотних засобів виробництва, а також динаміку продуктивності праці. Цим певною мірою вирішується одне з питань проблеми оцінки ефективності – досягається її однозначність. Головним критерієм соціально-економічної ефективності регіонального продовольчого комплексу необхідно вважати насиченість агропромислового ринку регіону у необхідній кількості та асортименті високоякісними товарами. Її можна визначити за допомогою натуральних показників обсягу виробництва продукції на душу населення, обсягу споживання різноманітних видів

продукції, динаміки названих показників, вартісних показників виробництва та споживання, показників продуктивності праці у певному продовольчому комплексі.

Іншим етапом діагностики ефективності функціонування регіонального продовольчого комплексу є дослідження ефективності головних чинників та важливих напрямків і складових господарської діяльності:

1. Ефективності використання досягнень науково-технічного прогресу, рекламного та інформаційного забезпечення регіонального ПК (особливості нової техніки і технології, оновлення виробничих фондів, періодичність виробництва нових товарів та питома вага затрат і прибутків на рекламу та інформацію в АПВ тощо).

2. Соціально-економічної ефективності структури, структурних пропорцій та взаємозв'язків у ПК (співвідношення між функціонально-галузевими підрозділами за кількістю зайнятих, вартості основних фондів, вартості виробленої продукції; балансу капіталовкладень у галузі та динаміки їх обігу; капіталовіддачі функціонально-галузевих підрозділів комплексу, продуктивності праці в них та її темпів; собівартості продукції та її структури, матеріало-, трудо-, фондо- та ресурсомісткості).

3. Ефективності управління, маркетингової діяльності, економічного механізму господарювання в регіональному ПК. Використовуються в основному вартісні показники: частка прибутку в результаті оптимізації системи управління; впливу маркетингу на насиченість споживчого ринку; впливу ціноутворення на стан ринку

4. Ефективності регіонального ринку за товарними групами; територіальними підрозділами; сегментами груп споживачів; якістю агропромислових товарів, можливістю виходу на міжнародний рівень агропромислової інтеграції.

5. Соціальної ефективності регіонального продовольчого комплексу: питома вага у формуванні доходів населення як виробника агропромислової продукції; формування соціальних фондів загального призначення; благодійна діяльність; забезпечення високого рівня життя населення загалом [6, с. 71].

Безумовно, запропонована система визначення соціально-економічної ефективності продовольчого комплексу, яка функціонує в умовах ринкових відносин, не може бути кваліфікована як завершена. Але вона дає змогу системно проаналізувати проблеми та вузькі місця в розвитку продовольчого комплексу конкретного регіону і на цій основі обґрунтувати резерви підвищення його соціально-економічної ефективності.

Розвиток науки і практики щодо організацій збалансованого функціонування агропромислового комплексу на регіональному рівні вимагає більш глибокого вивчення його найважливіших категорій – об'єктивних закономірностей, принципів і факторів на базі діалектично-матеріалістичного світогляду. Вихідними повинні бути об'єктивні закономірності, тобто ті, які існують незалежно від нашої свідомості, об'єктивно необхідні взаємозв'язки і взаємообумовленість у територіальній організації та міжгалузевій інтеграції національної економіки або певного його комплексу, яким є ПК. Наука пізнає ці об'єктивні закономірності шляхом вивчення глибинних процесів, які проходять у територіальній організації та міжгалузевій інтеграції виробництва всередині цілісного комплексу, територіального розподілу праці всередині країни та в розвитку міжнародного поділу праці.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Для комплексної оцінки розвитку регіонального продовольчого комплексу важливе значення має аналіз територіальних пропорцій розвитку економіки. Природні ресурси, їх регіональний розподіл є базовим елементом формування територіальних пропорцій. Їх аналіз базується на дослідженні кількісної якості взаємодії чинників

регіонального характеру, тобто комплексний підхід, який має бути покладений в основу дослідження процесів і явищ розвитку ринкових форм агропромислового виробництва. Однак він не вирішує проблеми до кінця, оскільки практично виконує лише стратегічні функції у дослідницькому процесі. Роль тактичного засобу в науково-методичному обґрунтуванні становлення і розвитку ринкових форм регіонального продовольчого комплексу, без сумніву, виконують методи дослідження.

При розробці заходів регулювання регіонального продовольчого комплексу, керуючись науково-методичними основами системно-регіонального аналізу, необхідно завчасно виявити в кожному конкретному випадку явища і процеси, які необхідно врахувати при впровадженні і визначенні ринкових форм з максимальною доцільністю та достовірністю.

Список літератури

1. Бутко, М. П. Методологія організації та ефективного функціонування регіонального АПК [Електронний ресурс] / М. П. Бутко, О. В. Мазур // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – 2013. – № 2. – С. 111-118. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vcndtue_2013_2_18.
2. Шубравська, О. В. Чинники та індикатори сталого розвитку агросфери / О. В. Шубравська // Економіка АПК. – 2005. – № 12. – С. 15-20.
3. Корюгін, А. В. Моделі системи управління регіональними АПК в умовах ринкової економіки // Вісник Української Академії державного управління при Президенті України. – 2001. – № 2. – С. 199-206.
4. Попова, О. Л. Комплексний підхід до аграрного виробництва і сільських територій в контексті забезпечення їх сталого розвитку / О. Л. Попова // Економічні та соціальні аспекти розвитку АПК і сільських територій: [зб. наук. праць / НАН України. – Об'єднаний ін-т економіки. Редкол.: І. В. Прокопа (відп. ред.) та ін.]. – К., 2005. – С. 106-117.
5. Герасимчук, З. Комплексна оцінка рівня сталого розвитку регіонів України / З. Герасимчук // Економіка України. – 2002. – № 2. – С. 34-42.
6. Вихрущ, В. Сучасні проблеми і тенденції розвитку регіональних агропромислових комплексів/ В. Вихрущ, В. Гришук // Регіональна економіка. – 1998. – № 4. – С. 68-75.

References

1. Butko, M. P. and Mazur, O. V. (2013). Methodologia organizatsiy ta efektyvnogo funktsionyvannay regionalnogo APK. *Visnuk Chernihiv State Technological University*, 2, 111-118. (in Ukrainian)
2. Shybravska, O. V. (2005). Chunuku ta indukatoru stalogo rozvutky agrosferu. *Ekonomika APK*, 12, 15-20. (in Ukrainian)
3. Koriuhin, A. V. (2001). Modeli sustemu upravlinya regionalnumu APK v umovah runkovoy ekonomiku. *Visnuk Ukrainskoyi Akademiyi derzhavnogo upravlinya pru Prezidentovi Ukrainy*, 2, 199-206. (in Ukrainian)
4. Popova, O. L. (2005). Kompleksnuy pighig do agrarnogo vurobnuzhtva i silskuh terutoriy v konteksti zabezpehenay ih stalogo rozvytku. *Economihni ta sotsialni aspekty pozvutky APK i silskuh terutoriy*, 106-117. (in Ukrainian)
5. Herasymchuk, Z. (2002). Kompleksna ozinka rivnay stalogo rozvutky regioniv Ukrainu. *Ekonomika Ukrainu*, 2, 34-42. (in Ukrainian)

-
6. Vykhreshch, V. and Grushyk, V. (1998). Syhasni problemy i tendentsiyi rozvutky regionalnuh APK. *Regionalna ekonomika*, 4, 68-75. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 28.03.2016 р.